

Akademik Franjo Šanjek

SALIH JALIMAM: «DJELATNOST DOMINIKANACA U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI»

Tuzla, 1999.

Knjiga *Djelatnost dominikanaca u srednjovjekovnoj Bosni* koncipirana je logički, tekst je protočan, čitljiv i bez suvišnih ponavljanja, kritički aparat odmjeran i pisan prema načelima povijesne metodologije. Iz obilja navedenih izvora i objektivne analize povijesne literature razvidno je da Jalimamova knjiga predstavlja novost u historiografiji Bosne i Hercegovine, što je garant napretka u (povijesnoj) znanosti.

U uvodnom poglavlju autor daje iscrpnu analizu izvorne građe i znanstvene literature o dominikancima u srednjovjekovnoj Bosni. Jalimam s pravom upozorava na poteškoće u potrazi za novom arhivskom građom, jer postojeća je odveć skromnih razmjera a nerijetko i nedostupna istraživačima. Treba imati na umu da Dubica i Bihać, lokaliteti u kojima dominikanci imaju samostane značajnog opsega i aktivnosti nisu u sastavu srednjovjekovne Bosne.

Autor s pravom ističe da dominikanci u srednjovjekovnoj Bosni, između 1230-ih i 1330-ih godina «nisu bili samo inkvizitori» kao što neki, poput Miroslava Krleže u «Republici») rado naglašavaju nego ostavili «snažni pečat u duhovnom i kulturnom životu bosanskog srednjovjekovlja». Ne treba ni previše apostofirati antagonizam dvaju prosjačkih redova, koji će dominikance i franjevence početkom XIV. Stoljeća dovesti pred papinsko sudište u Avignonu.

Drugo poglavlje sadrži «opšte podatke o dominikancima». autor vrlo minuciozno, uz pomoć brojnih literarnih navoda, pokušava čitatelju predstaviti Red braće propovjednika ili dominikance, koji će u dva stoljeća svoje djelatnosti u Bosni ostaviti snažan pečat na duhovni i intelektualni aspekt razvoja bosanskoga društva. Na str. 20-21

Jalimam tvrdi da je Dominik de Guzman, utemeljitelj Reda koji nosi njegovo ime (dominikanci) uvidio kako se katarima i sličnim sektašima može doskočiti «samo u jevanđeoskom propovijedanju». Katari su prihvaćali jedino novozavjetne knjige: četiri evanđelja, katoličke poslanice i Knjigu otkrivenja ili apokalipsu, pa je Dominik jedini efikasan odgovor mogao naći u propovijedanju evanđelja. Na str. 22 autor s pravom naglašava da dominikanci otpočetak djeluju «naročito u gradskim sredinama te su odmah pridobili epitet gradskog reda». Oni se, kao i franjevci rađaju s europskim gradovima i djeluju u urbanim sredinama, za razliku od monaških benediktinskih i cistercitskih zajednica, čije je djelovanje vezano uz ruralne sredine. Na str. 23 ističe se da su dominikanci «pored propovijedi (bili) obavezni da se bave proučavanjem teoloških i filozofskih disciplina, pa su se uskoro pročuli i na pojedinim katedrama zapadnih univerziteta, primjera radi u Parizu». Konstatacija je i više nego točna, ali je trebalo naglasiti da su dominikanci studirali da mogu efikasnije propovijedati (uzrok i posljedica!). Trebalo je naglasiti da je Red braće propovjednika ustrojen po uzoru na (zapadna) sveučilišta. Njihov vrhovni starješina nosi sveučilišnu titulu magister (generalis). Po pridjevu «generalis» prozvat će ga jednostavno «general» iako mu je službeni naslov «Vrhovni naučitelj»-Magister generalis. Izborni sustav, rotacija dužnosnika na delegatskim principima, podjela provincija na «nationes» (nacije) itd. također su preuzeti iz srednjovjekovnog sveučilišnog sustava. Uostalom i sam naziv «univerzitet» vezan je za dominikance, kojima korporacija Pariškog sveučilišta 1219. daruje livade uz ulicu sv. Jakova i istoimena južna gradska vrata, potpisujući se kao «Universitas magistrorum et studentium Parisiis commorantium»-Zajednica (ili Udruženje) pariških profesora i studenata. Zbog samostana uz ulicu sv. Jakova prozvali su ih «Jakobincima» naziv koji u vrijeme Francuske revolucije nose radikalni revolucionari koji su imali «glavni štab» u rekviriranom dominikanskom samostanu sv. Jakova.

U trećem poglavlju, posvećenom «dolasku i početnoj djelatnosti dominikanaca u srednjovjekovnu Bosnu» pisac istančanim osjećajem za mjeru prati implantaciju i razvoj dominikanskih aktivnosti na bosanskom prostoru. Njegove analize su odmjerene, iz pronađene skromne građe stvara hipoteze i zaključke, ne zaključujući više nego što mu to navedeni

izvori i povijesna literatura dopuštaju. Ne promatra srednjovjekovno bosansko (i europsko) kršćanstvo samo vjerski nego i šire- kao civilizacijski fenomen. U svojim sudovima i zaključcima vrlo je odmjeren a literatura mu je redovito ažurna.

Vrlo zanimljivu konstataciju autor iznosi u pogledu benediktinaca, koji su se na našim prostorima, ali i na širem europskom planu zastupnici knjiške kulture i «Čuvari slavenske knjige». Nesporno jer da su benediktinci bili promotori glagoljice, ali većina njih njeguje latinsku knjigu, dok su zastupnici narodne književnosti, pisane glagoljicom i bosančicom, ponajprije popovi glagoljaši! Na str. 66 Jalimam raspravlja o postanku Dalmatinske dominikanske provincije. Dosadašnja jedinstvena Ugarska provincija još je polovicom XIII. stoljeća bila podijeljena na «nationes»-ugarsku, slavonsku, transilvansku (Erdelj) dalmatinsku i albansku. I ovdje je u pitanju sveučilišni ustroj. Podsjetimo se da je Pariško sveučilište djelovalo u okviru četiriju «nacija»-francuske, pikardske, normanske i anglonjemačke, dok je Pariško sveučilište podijeljeno na češku, poljsku, bavorsku i sasku naciju. Razlika je u tome što su u Parizu tri od četiri nacije pripadale francuskom narodu, dok su u Pragu, jasno, Česi bili u manjini, što će se vrlo negativno odraziti u vrijeme Jana Husa i hustiske krize. Posljedice tog nesrazmjera lako je shvatiti.

Slično je bilo i u ustroju redovničkih zajednica, pa su se od jedinstvene dominikanske provincije u Ugarskoj i Hrvatskoj odcijepili Dalmatinci, koji su s Albancima a pod pokroviteljstvom tada moćne Mletačke republike 1378-1380. osnovali zasebnu «Dalmatinsku dominikansku provinciju» u koju su bili uključeni samostani u Ulcinju i Draču. Na str. 74 autor spominje «križarski rat» protiv Bosne, koji, kao i u Južnoj Francuskoj, osim vjerskih (borba protiv heretika) ima i političkih konotacija (slavonski herceg Koloman križarskom vojnom želi Bosnu podložiti Arpadovićima).Upozorio bih Jalimam da Petar, prior samostana u Bordogu (danas Sarospatak u Mađarskoj a ne Subotica! Nije napisao nikakvu kroniku nego je auctor Kratkog pregleda o postanku Ugarske dominikanske provincije, koji je prije 1259. uključen u povijest prvih pola stoljeća djelovanja dominikanskog reda u cjelini. Izvještaj Petra iz Bordoga očito je zakasnio, jer ga je redaktor Etienne de Salanhac dodao na kraju spomenutog projekta.

U raspravama s dualističkim i evangelističkim sektašima dominikanci se, kao i ovi, najčešće koriste novozavjetnim tekstovima, ali i sami sastavljaju sažet izbor biblijskih i patrističkih citata, koji su im bili dragocjena pomoć u tim raspravama. Ti «antiheretički priručnici» se nazivaju «Summae auctoritatum» i njihova raširenost u nas sasvim je prirodna. I jedan od naših dominikanaca, Pavao Dalmatinac, profesor prava i teologije na sveučilištu u Bologni, napisao je oko 1250. sličan priručnik pod nazivom:»Omnia puncta principalia et auctoritates extracte de disputatione inter christianum romanum et patarenum bosnensem«. Djelo sadrži i dragocjenih podataka s terena opisujući život tada još uvijek proganjanih pripadnika heterodoksne «Crkve bosanske». U dominikanskim knjižnicama uz obalu nalazimo na slične tekstove. Tako knjižnica dubrovačkih dominikanaca sadrži enciklopedijski tekst Monete iz Cremeone:»Adversus catharos et valdenses«(1241) dok zagrebačka Metropolitanska knjižnica čuva zanimljiv zbornik o različitim heretičkim sljedbama među kojima i Sacconijevu «Summa de catharis et leonistis seu pauperibus de Lugano»(1250) koji je u Zagreb donio trogirski dominikanac i zagrebački biskup Augustin Kažotić (1303-1322).

Četvrto poglavlje»Dominikanci bosanski biskupi« vrlo je koncizno i sadrži niz zanimljivih podataka o bosanskoj katoličkoj biskupiji i njezinim predstojnicima. Nije jasno što je autor na str. 102 htio izraziti rečenicom «porijeklo velikog broja biskupa iz redova katoličkih biskupa»?!. Kada na str. 104 govori o instrukcijama pape Grgura IX svom legatu Jakovu kardinalu od Preneste da smijeni bosanskog (katoličkog) biskupa i prostranu bosansku dijecezu podijeli između dva do četiri biskupa, trebalo je povezati s izvješćem papinog legata Ivana de Casamare, koji je isti prijedlog podastro rimskoj kuriji još 1203. godine. Međutim, ni jedan ni drugi prijedlog nisu bili ozbiljno shvaćeni. Jalimam veliku pažnju posvećuje sadržajnoj analizi dokumenata (povelja) ali se stječe dojam da nedovoljno razlikuje poruku teksta od diplomatske frazeologije (ars dictandi). Rečenicu iz str. 106 da je «Bosna preplavljena krivovjercima i to toliko da čitava zemlja izgleda kao pustinja i šikara, puna trnja i kopriva te je postala leglo guja» iščitava se vrlo često u papinskim pismima iz XII. i XIV. Stoljeća. S tim da umjesto Bosne govori o Lombardiji, južnoj Francuskoj i drugim zemljama u kojima je bilo heretika. Na

str.109 autor govori «da izvori ništa određeno ne kazuju o tome šta jeuticalo na biskupa (Ivana iz) Wildeshausena da se već 1235. godine odrekao biskupskog dostojanstva». Bosanski biskup s kojim počinje latinizacija kršćanstva u Bosni izričito kaže da ga «ratne prilike teško pritišću!». Njegov nasljednik, ugarski dominikanac Ponsa isposlovat će od Rima izuzimanje bosanske biskupije ispod nadležstva dubrovačke metropolije i podrediti je jurisdikciji kaločkih nadbiskupa, a sam će se do 1252. svoje sjedište iz Vrhbosne prenijeti u prekosavsko akovo.

U petom poglavlju Jalimam analizira «Spor dominikanaca i franjevaca u srednjovjekovnoj Bosni». Riječ je o sadržajno dorađenom tekstu koji je autor pod istim naslovom objavio na stranicama časopisa Croatica christiana periodica, XII(23,(1989).Šesto poglavlje analizira djelovanje dominikanaca u Bosni u XIV i XV stoljeću. Autor ukazuje na Kažotićevu prisutnost u Bosni i prema nekim hipotezama» koje nikad nitko ničim nije pokrijepio. Kažotić «nije posjedovao i jedan kodeks zagrebačke metropolitanske knjižnice» nego su njegovi kodeksi došli u posjed Metropolitane. Kažotić je ne samo organizator nego i utemeljitelj Katedralne škole u Zagrebu, prvog višeg studija u Hrvatskoj, koji nije izravno namijenjen «za odgoj sveštenika» nego je otvoren svakome. Prvo «sjemeništa» ili zavode namijenjene odgoju klera propisao je Tridentski koncil (1545-1563). Izvršni su dijelovi poglavlja posvećeni poznatim dominikancima Stojkoviću, Uljareviću, Constantiniju i Tommasiniju s izvornom građom do koje je autor došao marljivim istraživanjem dubrovačkih arhiva.

Ne manje zanimljivo je i sedmo poglavlje u kojima Jalimam raspravlja o «Dominikacima trebinjsko-mrkanskim biskupima». U zaključku autor predstavlja rezultate svoje knjige dokazujući na temelju arhivske građe i ozbiljnih historiografskih studija da su dominikanci «bili i ostali nezaobilazna činjenica u istoriji vjerskih odnosa srednjovjekovne Bosne».

Uprkos nabrojanih nedostataka knjiga dr. Saliha Jalimam predstavlja napredak u proučavanju povijesti srednjovjekovne Bosne i nesumnjiv doprinos razvoju znanosti na ovim prostorima. Autor jasno luči izvore prve ruke od povijesne literature ne poklanjajući pažnju publikacijama vulgarizatorskog karaktera. Neki dijelovi knjige, poput onog u kojem pomno prati misiju papinog legata Tome Tommasinija, sredinom XV stoljeća u Bosni, mogli bi se objaviti u formi zasebne studije.